

ΑΡΧΕΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΚΑΙ

ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

«Τὸ γὰρ αὐτὸ νοεῖν ἐστὶν τε καὶ εἶναι»
ΠΑΡΜΕΝΙΔΗΣ

ΤΑΚΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΑΙ

Heinrich Rickert τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg.
— Karl Joël τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Basel. — Ernst Hoffmann τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg. — Erich Frank, τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Marburg. — Guido Calogero τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ρώμης. — Ραφ. Δήμου, καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Harvard τῶν Ἡν. Πολ. τῆς Ἀμ. — Κ. Τριανταφυλλόπουλος τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν. — August Faust ὑφηγ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg. — Μιχ. Τσαμαδὸς σύμβουλος ἐπικρατείας. — Χ. Τζωρτζόπουλος ὑφηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν. — Franz Boehm διδάκτωρ τῆς Φιλοσοφίας. — Παν. Καγγελόπουλος ὑφηγ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. — Κωνσταντῖνος Τσάτσος ὑφηγ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. — Ἰωάν. Θεοδωρακόπουλος ὑφηγ. Πανεπιστημίου Θεσπίας.

ΔΙΕΥΘΥΝΟΜΕΝΟΝ

ΥΠΟ

Ι. Ν. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΙΣ: Κ. Σ. ΠΑΠΑΔΟΓΙΑΝΝΗ

ΨΑΡΡΩΝ 41

1931

ΤΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ ΣΤΑ ΧΕΡΙΑ ΤΩΝ ΣΧΟΛΑΣΤΙΚΩΝ

ΥΠΟ

ΙΩΑΝ. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

Σ Η Μ Ε Ι Ω Μ Α

Τὸν περασμένο χρόνο, ὅταν ἐδημοσίευσά τὴν κριτικὴ μου μελέτη «σχολαστικισμὸς καὶ φιλοσοφικὴ κριτικὴ», ἔδωκα στὸν ἀναγνώστη μου τὴν ὑπόσχεσι πὼς θὰ τοῦ παρουσιάζα καὶ ἕνα δεύτερο μέρος τῆς κριτικῆς ὅπου θὰ ἔκρινα γενικώτερα τὸν φιλοσοφικὸ σχολαστικισμὸ ποῦ στὸν τόπο μας παρουσιάζεται ὡς φιλοσοφία.

Ἐπειδὴ τεχνικοὶ λόγοι δὲν μ' ἀφίνουν νὰ παρουσιάσω τὴν κριτικὴ αὐτὴ σὲ ἰδιαίτερο τεῦχος γι' αὐτὸ ἀποφάσισα ἐκεῖνα ποῦ εἶχα νὰ εἰπῶ σχετικὰ μὲ τὸν φιλοσοφικὸ σχολαστικισμὸ στὸν τόπο μας νὰ τὰ εἰπῶ μὲ δυὸ ἀνεξάρτητες μελέτες ποῦ νὰ μποροῦν νὰ δημοσιευθοῦν μονομιᾶς ἢ κάθε μία στὸ «ἀρχεῖον φιλοσοφίας καὶ θεωρίας τῶν ἐπιστημῶν». Στὴν πρώτη κριτικὴ μελέτη «τὰ φιλοσοφικὰ κείμενα στὰ χέρια τῶν σχολαστικῶν», ποῦ δημοσιεύεται τώρα, προσπαθῶ νὰ δείξω τὴν ἄγονη σχέσι τοῦ σχολαστικισμοῦ μὲ τὰ φιλοσοφικὰ κείμενα, στὴν δεύτερη μελέτη «ἡ φιλοσοφία στὰ χέρια τῶν σχολαστικῶν», ποῦ θὰ δημοσιευθῇ ἀργότερα, ἐπιχειρῶ νὰ δείξω τί παθαίνει ἡ φιλοσοφία ἀπὸ τέτοια κοκκαλιάρικα χέρια.

ΤΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ ΣΤΑ ΧΕΡΙΑ ΤΩΝ ΣΧΟΛΑΣΤΙΚΩΝ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ :

Α' Ὁ σχολαστικισμὸς καὶ ὁ πνευματικὸς τυχοδιωκτισμὸς. — **Β'** Τὸ πνεῦμα τοῦ μεγάλου καὶ οἱ ἑρμηνευταὶ του. — **Γ'** Τὰ κείμενα τοῦ Πλωτίνου καὶ τὸ πνεῦμα των. — **Δ'** Τὰ κείμενα τοῦ Πλωτίνου στὰ χερίκ τῶν σχολαστικῶν.

Α'.

Θὰ μπορούσε νὰ μ' ἐρωτήση κανεὶς καὶ νὰ μοῦ εἰπῇ: «γιατὶ συνεχίζεις τὴν κριτικὴν αὐτή; μήπως δὲν ἐφάνηκε ἀπὸ τὸ πρῶτο μέρος τοῦ ἀγῶνος ποῖος εἶχε δίκαιον καὶ ποῖος ἄδικο; μήπως δὲν ἐβεβαιώθηκαν ὅλοι ὅσοι ζοῦν σὲ κάποια σχέσι μὲ τὸ πνεῦμα καὶ μὲ τὴν ἱστορία τοῦ πνεύματος, ὅτι ὁ σχολαστικισμὸς καὶ στὴν περίπτωσιν αὐτὴν εἶχεν ἄδικο καὶ ἀδίκησε, καὶ ὅτι ἐκεῖνο ποῦ ἐπεδίωξεν ἦταν νὰ χτυπήσῃ κάτι ποῦ ἔφερε ζωή, ἢ κάτι ποῦ ἔδινε τὴν ὑπόσχεσι πὼς θὰ φέρῃ ζωὴ στὸν τόπο»; Καὶ πράγματι ἦταν πολλοὶ ἀπ' ὅσους ἐδιάβασαν τὴν κριτικὴν μου μελέτη «σχολαστικισμὸς καὶ φιλοσοφικὴ κριτικὴ», οἱ ὅποιοι μοῦ εἶπαν ἢ μοῦ ἔγραψαν «γιατὶ καταπιάνεσαι μὲ τόσον ἀδύνατο ἐχθρὸ; ἀξίζει τὸν κόπο νὰ βάλῃς τὴν δύναμί σου καὶ νὰ τὴν ξοδέψῃς σὲ τέτοιο σκοπὸ; Ὁ σχολαστικισμὸς στὴν Ἑλλάδα δὲν ἔχει πιά ζωή· ἢ ἂν ζῇ ἀκόμα ζῇ μὲ ὑπολείματα παλαιᾶς ζωτικότητος.» Ἀντὶ ὅμως ν' ἀπαντήσω θὰ μπορούσα ν' ἀντιστρέψω τὴν ἐρώτησιν καὶ νὰ ρωτήσω· εἶναι αὐτὸ σωστὸ; εἶναι πράγματι ὁ σχολαστικισμὸς νεκρὸς, ἀφοῦ ἔχει ἀκόμα τὴν δύναμι νὰ διώχνῃ ἀπὸ τὸ πανεπιστήμιον (καὶ μ' αὐτὸ καὶ ἀπὸ τὸν τόπο) κάθε νέα ζωὴ ποῦρχεται μὲ πόθον καὶ μὲ ὁρμή; Καὶ γιατὶ τότε, ἀφοῦ πέθανε ὁ σχολαστικισμὸς, γιατὶ κατορθώνει νὰ κρατιέται, (τουλάχιστον ὅσον ἀφορᾷ τὴν φιλοσοφίαν, ὅπου μπορῶ νὰ κρίνω) στὴν ἐστία τῆς πνευματικῆς ζωῆς τοῦ τόπου μας, στὴν φιλοσοφικὴ σχολὴ τοῦ πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν, καὶ νὰ ἐφαρμόζῃ τὴν παλαιὰ μέθοδον του

καὶ στὶς νέες ψυχὲς ποῦ κατ' ἀνάγκην πέφτουν στὰ χέρια του ; Γιατὶ νὰ μποῦν νὰ ἐφαρμόζη ὁ σχολαστικισμὸς τὴν παλαιὰ του μέθοδο καὶ στὴν ἱστορία τὴν πνευματικὴ τοῦ τόπου τὴν σημερινὴ καὶ τὴν περασμένη, γιατί νάχη δικαίωμα, ἔστω καὶ τυπικό, ὁ σχολαστικισμὸς ν' ἀποκλείη ἀπὸ τὴν πνευματικὴ παλαίστρα τοῦ τόπου, ἀπὸ τὸ πανεπιστήμιο, καὶ ἐπιστήμη καὶ ζωὴ, ἀλλὰ καὶ τὴν προϋπόθεση γιὰ τὴν ἐπιστήμη, ν' ἀποκλείη κάθε νέο πόθο, καὶ μὲ αὐτὸ δὲν ἐννοῶ βέβαια οὔτε τὸν συρμό, οὔτε τὴν κκύφια ἐπίδειξι, ἀλλὰ τὸν πόθο ποῦ πηγάζει ἀπὸ τὴν συνείδησι τὴν ἱστορικὴ καὶ τοῦ πνεύματος καὶ τῆς φυλῆς καὶ γενικὰ τοῦ τόπου, τὸν πόθο ποῦ εἶναι τὸ προαίσθημα τῆς ἰκανότητος ποῦ ἔχει ὁ καθένας μέσα του, τὸν πόθο πρὸς τὴν ἰδέα ;

Τὸ ν' ἀποκλείσης ἀπὸ τὸ πανεπιστήμιο ἓνα νέον ὁ ὅποιος, κατὰ τὴν ὁμολογία τῶν ἐχόντων γνώμην, φέρνει μαζί του τέτοια ἐφόδια εἶναι ὡσὰν νὰ σταματήσης τὴν πνευματικὴ ζωὴ τοῦ τόπου σου σὲ μιὰ ὠρισμένη κατεύθυνσι γιὰ τριάντα χρόνια, διότι μὲ τὴν πνευματικὴ στενότητα καὶ μὲ τὴν φτώχεια ποῦχει ὁ τόπος καταντάει ἓνας δύο ἄνθρωποι ν' ἀντιπροσωπεύουν καὶ ἓναν ὀλόκληρο κλάδο τῆς πνευματικῆς ζωῆς, μιὰν ὀλόκληρον ἐπιστήμη, ὅπως ὡς τὴν ὥρα οἱ καθηγηταὶ τῆς φιλοσοφίας στὸ πανεπιστήμιο τῶν Ἀθηνῶν κ. κ. Βορέας καὶ Λογοθέτης ἀντιπροσώπευαν τὸν τόπο τὴν φιλοσοφία καὶ τὴν ἱστορία της. Ἔχει λοιπὸν ἀνυπολόγιστη σημασία τὸ γεγονὸς ἂν ἓνας νέος ἀποκλεισθῆ ὄχι ἀπλῶς γιὰ τὸν ἀποκλειόμενον, (γιατὶ ἐπὶ τέλους τὸ πρόσωπο εἶναι ὄργανο μιᾶς ἰδέας) ἀλλὰ γιὰ τὴν προκοπὴ τοῦ τόπου τὴν πνευματικὴ. Καὶ δείχνει ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ καὶ τὴν κατάστασι ποῦ ὑπάρχει μέσα στὴν ψυχὴν ἐκείνων ποῦ ἔχουν ταχθεῖ νὰ προάγουν τὴν ἐπιστήμη· εἰς αὐτὸ δὲ ἐνυπάρχει καὶ ἡ ὑποχρέωσις ποῦ ἔχουν νὰ προάγουν ἐκείνους ποῦ ὑπόσχονται ἢ ποῦ δείχνουν ὅτι ἔχουν δημιουργικὴ σχέσι μὲ τὴν ἐπιστήμη. Ὅλες αὐτὲς οἱ σκέψεις δείχνουν ὅτι τὸ ζήτημα αὐτὸ δὲν ἔχει σχέσι μὲ πρόσωπα, δὲν εἶναι τόσο προσωπικό, ὅσο φαίνεται ἴσως στὴν ἀρχή, ἀλλὰ εἶναι κυρίως ζήτημα ἠθικό, εἶναι ζήτημα ζωῆς πνευματικῆς τῆς νέας Ἑλλάδος, ποῦ τόσοι τόσο τὴν ποθοῦν καὶ τὴν ἐπόθησαν καὶ τόσοι τόσο ἐδούλεψαν γιὰ τὴν ἀνάστασί της τὴν πνευματικὴ.

Ἄν λοιπὸν συνεχίσω τὸν ἀγῶνα αὐτόν, ποῦ ἄρχισα μὲ τὸν σχολαστικισμόν,

λαστικισμὸ στὴν φιλοσοφία, τὸ κάνω μόνον καὶ μόνον γιὰ νὰ συμβάλω ὅσο μπορῶ κι' ἐγὼ στὴν καταπολέμησιν ἑνὸς κακοῦ, μιᾶς ἀσθενείας τῆς πνευματικῆς μας ζωῆς. Τὸ κάνω ἀκολουθώντας τὸν σοφὸ ποῦ λέει ὅτι «τότε μόνο πρέπει νὰ κάνης λόγο γιὰ τὰ σφάλματα τῶν ἄλλων ὅταν εἶσαι βέβαιος πῶς θὰ προκύψῃ κάποια ὠφέλεια ἀπ' αὐτό.»

Εἶναι δὲ κατὰ τὴν γνώμη μου κριμα ὅτι τόσες νέες δυνάμεις, ποὺ σήμερα ἰσχυρίζονται πῶς δὲν ἔχουν καμμιά σχέσι μὲ τὸν σχολαστικισμό, ἔχουν διχθεῖ σὲ ξένα ἐντελῶς ζητήματα, ἔχουν καταπιασθεῖ μὲ ἄσχετα πρὸς τὴν πραγματικὴ μας ζωὴ προβλήματα, ἐνῶ θάπρεπε ὅλες αὐτὲς οἱ δυνάμεις νὰ δαπανηθοῦν εἰς τὸ νὰ ξεκαθαρισθῇ ἡ ψυχικὴ καὶ πνευματικὴ ἀτμόσφαιρα τοῦ τόπου, καὶ τότε νὰ βαλθοῦν τὰ θεμέλια τῆς νέας μας ζωῆς καὶ νέας μας ἐπαρῆς μὲ τὰ περασμένα, καὶ μάλιστα μὲ τὰ κλασικὰ περασμένα.¹⁾ Ἐνῶ σήμερα καὶ ἐκεῖνοι ποῦ δὲν εἶναι ὁπαδοὶ τοῦ σχολαστικισμοῦ, ἐκεῖνοι ποῦ ἐγαλουχήθησαν μὲ τὴν ἀντίθεσι πρὸς τὸν σχολαστικισμό «οἱ ἀριστεροὶ» παρουσιάζουν τέτοιο τυχοδιωκτισμὸ στὶς πνευματικὲς τῶν τάσεις ποῦ ἀντὶ νὰ ὠφελήσουν βλάπτουν. Ἔτσι ὁ σχολαστικισμὸς ἐγέννησεν ὡς ἀντίδρασιν τὸν πνευματικὸ τυχοδιωκτισμὸ, διότι ἂν ὡς τὰ τώρα εἶχαμε ἓνα εἶδος καταπότια πνευματικά, τὰ τοῦ σχολαστικισμοῦ, τώρα ἔχομε τόσο πολλὰ ποῦ τὰ κεφάλια τῶν δύσμοιρων αὐτῶν ἀνθρώπων, ποῦ φέρουν τὸ ὄνομα νέοι Ἕλληνες ἔχουν πάθει τόση σύγχυσι, ὥστε δὲν μποροῦν πιά τίποτε νὰ διακρίνουν καὶ καμμιά ἀξία ν' ἀναγνωρίσουν. Κάθε νέα συνταγὴ κάθε νέου πνευματικοῦ τυχοδιώκτη τὴν χρησιμοποιοῦν, καὶ ἔτσι βλέπεις ἓνα λαὸ μὲ τὴν πλουσιώτερη πνευματικὴν ἱστορίαν νὰ σέρνεται στὶς ἀγορὰς τῶν ξένων, καὶ μάλιστα ἐκεῖ ποῦ πωλοῦνται τὰ εὐτελέστερα προϊόντα τῆς ξένης πνευματικῆς παραγωγῆς, γιὰ ν' ἀγοράσῃ πνευματικὲς πραγματείες. Γιατὶ ἂν εἶχε σχέσιν ὁ νέος Ἕλληνας μὲ τοὺς κλασικοὺς συγγραφεῖς τῶν ξένων λαῶν θάχε ἀπ' αὐτὸ κάποια ὠφέλεια, τὸ νὰ γίνεται ὁμοῦ ὁ δουλικὸς φίλος τῶν εὐτελεστέρων πνευματικῶν προϊόντων καὶ ὁ συχνότερος πελάτης των, αὐτὸ εἶναι ντροπὴ γιὰ τὸν λαὸν αὐτόν. Ἴδὲς τίς

1) Πῶς δὲ ἐννοῶ τὴν ἐπαρῆν αὐτὴν μὲ τὰ περασμένα τὸ εἶπα ἀλλοῦ· πρβλ. ἡ φιλοσ. τῆς παιδείας. Ἀρχ. φιλοσ. κτλ. τεῦχος I. ἔτ. Β'.

μεταφράσεις τῶν τελευταίων τριάντα χρόνων στήν Ἑλλάδα καί μέ-
τρησε· ἀφοῦ περάσης ἀπό μιᾶ ἀτελεύτητη σειρά ἀπό φυλλάδες τοῦ
συρμού, θά ἰδῆς κάπου κάπου καί καιμιᾶν ἀκρωτηριασμένη μετά-
φρασι κανενὸς ξένου κλασικοῦ. Τόσην ἀδυναμίαν ἔχει ὁ νέος Ἕλληνας
εἰς τὸ νάχη σχέσεις με κλασικούς ὥστε τοὺς ἀκρωτηριάζει ὅταν τοὺς
μεταφράζει. Ἀφίνω ποιά κατὰ μέρος τὸν τρόπο κατὰ τὸν ὁποῖον
γίνεται αὐτὸ τὸ ἔργον.

Ἄν ὡς τὴν ὥρα ἦταν ὁ σχολαστικισμὸς ἐκεῖνος ποῦ ἐμπόδιζε τὴν
φυλὴν ν' ἀναπτύξη τὴν φαντασία της καί τὴν κρίσι της καί τὸ φρό-
νημά της, διότι τὴν ἔδενε σὲ παλινοὺς τύπους, τώρα εἶναι ὁ πνευματι-
κὸς τυχοδιωκτισμὸς τῶν «ἀριστερῶν» ποῦ ἀνακόπτει κάθε ἀνάπτυξιν
τοῦ ἑαυτοῦ μας ὡς ὄργανισμοῦ πνευματικοῦ, διότι ὅ,τι καί ἂν εἶναι ὁ
ἑαυτὸς μας, ἅμα ἔχει τὸ γνῶθι σαυτὸν θά προκόψη, ἐνῶ αὐτοὶ οἱ
κακοὶ ὁδηγοὶ τοῦ συσκοτίζουν τὴν ὄρασιν, δὲν τὸν ἀφίνουν νὰ ἰδῆ γύρω
του. Ὅπως ὁ σχολαστικισμὸς μᾶς ἔκλεισε τὰ μάτια καί πρὸς τὴν ἀρχαι-
ότητα καί πρὸς τὴν σημερινή μας κατάστασι καί πρὸς τὸν πνευματικὸ
πολιτισμὸ τῶν ἄλλων εὐρωπαϊῶν, ἔτσι καί ὁ πνευματικὸς τυχοδιωκτι-
σμὸς, ποῦ φανερώθηκε τὰ τελευταῖα εἴκοσι χρόνια στὸν τόπο μας, μᾶς
ἀφήρεσε τὸν χαρακτῆρα μας, τὸ μόνο ποῦ εἴχαμε ἀκόμα, μᾶς ἐπῆρε καί
τὴν μόνη προῦπόθεσι ζωῆς ποῦχαμε καί ποῦ εἶναι συνάμα καί μία ἀπὸ
τὶς πρῶτες προῦποθέσεις τοῦ πολιτισμοῦ, τὸν αὐτοπεριορισμὸ στὸν
ἑαυτὸν μας, στήν συνείδησί μας.

Διότι γιὰ νὰ δημιουργήσης δική σου πνευματικὴ ζωὴ καί δικό
σου πνευματικὸ χαρακτῆρα πρέπει πρῶτα πρῶτα νὰ μπορῆς νὰ με-
τρήσης τὴν δύναμί σου καί ἀφοῦ τὴν μετρήσης νὰ κρατιέσαι πάντα
μέσα στὸν κύκλο της, καί ἀπ' ἐκεῖ νὰ μορφώνης καί κάθε ἄλλο. Ἐνῶ
ὅταν φεύγεις ἀπὸ τὸν κύκλον αὐτὸν καί τρέχεις βιαστικὰ ἀπὸ τὴν μιᾶ
μεριά στήν ἄλλην ἀπὸ ἐσωτερικὴ κενότητα καί κουφότητα, τότε μιμεῖ-
σαι καί δὲν δημιουργεῖς. Καί εἴτε τὸν ἀρχαῖο μιμεῖσαι εἴτε τὸν ξένο
τὸ ζήτημα στὸ βάθος εἶναι τὸ ἴδιο, τὴν στιγμὴ ποῦ μιμεῖσαι καί
δὲν δημιουργεῖς. Καί εἴτε μεγάλος εἴτε μικρὸς εἶναι ἐκεῖνος ποῦ μι-
μεῖσαι ἐφ' ὅσον μιμεῖσαι, ἐφ' ὅσον καί δὲν ἀφομοιώνεις καί δὲν καλ-
λιεργεῖς μ' αὐτὸν τὴν φαντασία σου, τὴν κρίσι σου καί τὸ φρόνημά
σου, τὸ ζήτημα εἶναι πάλι τὸ ἴδιο. Τὶς δυνάμεις ποῦ ἔχεις μέσα σου,

τὴν φαντασία, τὸ λογικόν, τὸ συναίσθημα καὶ τὸ πάθος καὶ ὅλη τὴν αἴσθησι ἂν δὲν τὶς ἰδῆς νὰ σηκώνονται σιγὰ-σιγὰ καὶ ν' ἀρθρώνονται σὲ φωνῆς τότε δὲν κάνεις τίποτε στὴν ζωὴ σου. Γι' αὐτὸ φυλάξου ἀπὸ τὴν μίμησι γιατί αὐτὸ θᾶναι τὸ θανάτωμα τῶν δυνάμεών σου. Ἄλλο ἀφομοίωσις καὶ ἄλλο μίμησις, ἄλλο εἶναι νὰ παίρνῃς κάτι ὡς ὑλικὸ γιὰ τὸν ἑαυτὸ σου καὶ ἄλλο νὰ τὸ παίρνεις ὡς ἔτοιμη μορφή. Τὴν μορφή τὴν ξένη ποτὲ δὲν μπορεῖς νὰ τὴν ἀποδεχθῆς, χωρὶς νέκρωμα τῆς δικῆς σου τῆς ζωῆς, τὴν μορφή τὴν ξένη θὰ τὴν κάμῃς κι' αὐτὴ ὑλικὸ γιὰ τὴν δική σου τὴν πνευματικὴ ζωὴ.

Τὸ κυριώτερον ἀντικείμενο τῶν σπουδῶν καὶ μελετῶν ἑνὸς λαοῦ, καὶ ἑνὸς ἀνθρώπου εἶναι ὁ ἑαυτὸς του, καὶ ἐφ' ὅσον τοῦτο δὲν γίνεται ὁ λαὸς καὶ ὁ ἀνθρώπος δὲν θάχουν πνευματικὴ ζωὴ. Πρῶτα θὰ ἰδῆς τὸν ἑαυτὸ σου καὶ θὰ βρῆς στὸν ἑαυτὸ σου τὰ κριτήρια γιὰ νὰ κρίνῃς καὶ τοὺς ἄλλους γύρω σου, ἄλλοιῶς χτίζεις στὴν ἄμμο. Τί ἔκαμε ὁ ἄρχαῖος; Ὅ,τι καὶ ἂν ἐπῆρε ἀπὸ τὸν γείτονά του τὸν Ἀνατολίτη, τόκαμε δικό του, τοῦ ρούφηξε τὸ αἷμα, καὶ ἔπειτα δὲν ἐπῆρε ὅ,τι κι' ὅ,τι, ἀλλὰ ὅ,τι τοῦ ταίριαζε. Γιατί λοιπὸν σὺ χάσκεις μπροστὰ στὸ ξένο, καὶ νομίζεις πὼς αὐτὸ θὰ σὲ σώσῃ; Καὶ τὴν στιγμὴ ποῦ δὲν ἔχτισες ἀκόμα σπίτι γιὰ νὰ στεγάσῃς τὸν ἑαυτὸ σου, γιατί σπεύδεις τυχοδιωκτικὰ καὶ ζητᾷς νὰ στεγάσῃς καὶ τοὺς ξένους; καὶ ἀφοῦ σὺ δὲν ἔχεις πνευματικὴ πατρίδα—γιατί ὑπάρχει καὶ πνευματικὴ πατρίδα—τὸν Νεύτωνα τὸν ἐγέννησε μονάχα ἡ Ἀγγλία καὶ τὸν Ἐγέλο μονάχα ἡ Γερμανία—πὼς ζητᾷς νὰ γνωρίσῃς κι' ἄλλων τὶς πατρίδες;

Β'.

Τὸ νὰ μὴ μπορεῖς νὰ ἰδῆς ἕνα μεγάλον ἀνθρώπο καὶ νὰ μὴν εἶσαι σὲ θέσι νὰ τὸν καταλάβῃς γι' αὐτὸ κάνεις δὲν ἔχει δικαίωμα νὰ σὲ κατηγορήσῃ. Τὸ νάρχεσαι ὅμως καὶ νὰ βάζῃς τὸν νοῦ τοῦ μεγάλου μέσα στὰ δικά σου μέτρα καὶ νὰ θέλῃς νὰ μετρήσῃς τὰ βήματά του μὲ τὰ δικά σου τ' ἀχνάρια αὐτὸ εἶναι ἀδίκημα κατὰ τοῦ πνεύματος. Τὸ νὰ μὴν ἔχῃς καμμιά σχέσι μὲ τὸ πνεῦμα, ὅπως ὁ φυσικὸς ἀνθρώπος, αὐτὸ σὲ κάνει ἀναμάρτητο, κανένας δὲν μπορεῖ γι' αὐτὸ νὰ σοῦ ζητήσῃ εὐθύνη, τὸ νάχῃς ὅμως κακὲς καὶ μικρόψυχες σχέσεις μὲ τὸ πνεῦμα καὶ νὰ ἐπιμένῃς νὰ παρασύρῃς κι' ἄλλους, καὶ μάλιστα νέους, σ' αὐτὸν τὸν στραβὸ δρόμο, αὐτὸ σὲ κάνει ἔνοχο.

Πὼς θὰ σχετισθῆς μ' ἓνα μεγάλο ἄνθρωπο, μ' ἓνα μεγάλο πνεῦμα, ἄς ποῦμε μὲ τὸν Πλωτῖνο ποῦ μᾶς ἐνδιαφέρει, αὐτὸ εἶναι δική σου δουλειά. Μπορεῖ νὰ βρῆς ὅποιο τρόπο θέλεις, ὅποια μέθοδο πηγάζει ἀπὸ τὴν ἐσωτερική σου ζωή, ἀρκεῖ νᾶναι γεννητική, τὸ ἀποτέλεσμα ὅμως τῶν σχέσεών σου μὲ τὸ μεγάλο πνεῦμα, αὐτὸ εἶναι ποῦ θὰ σὲ κρίνη, ἀπ' αὐτὸ θὰ κριθῆς.

Ὁ μέγας εἶναι κάτι ἐσωτερικὰ ἐνιαῖο, ἔχει μιὰν ἀκεραιότητα καὶ στὶς ἀντιθέσεις του ἄκόμα, καὶ ζῆ σὲ ἀδιάκοπο ἀγῶνα μὲ τὸν ἑαυτό του καὶ μὲ τὰ γύρω του (ἱστορία καὶ φύση), γιὰ νὰ κερδίση μερικὲς στιγμὲς ἀομονικῆς ἐσωτερικῆς ζωῆς, γιὰ νὰ σχετισθῆ μὲ τὴν φύσι φιλικὰ (γι' αὐτὸ ἀγωνίζεται), ἐνῶ ὁ σχολαστικὸς ἐρμηνευτὴς του τὸν χωρίζει ἀπὸ τὴν φύσι, τὸν κάνει σχολαστικόν, τοῦ δίνει κατηγορήματα ἀταίριαστα στὴν ὑπόστασί του. Καὶ ἐνῶ ἐκεῖνος δὲν χωρίζει ζωὴ καὶ σκέψι, γιὰτὶ ἔτσι θὰ κομματιαζέ τὴν ὑπόστασί του καὶ δὲν θὰ ὑπῆρχε, ἐσὺ ποῦ δὲν μπορεῖς νὰ ζήσης ὅπως ζητάει τὸ πνεῦμα, δηλαδὴ ἀκέραια καὶ ὄχι κομματιαστά, τὸν κομματιάσεις τὸν μεγάλο, τὸν θρουματίζεις καὶ τὴν στιγμὴ ποῦ κρατᾶς στὰ χέρια σου σκελετὸ ἔχεις τὴν γνώμη πὼς κρατᾶς τὴν ζωὴ.

Καὶ ἐνῶ θάταν χίλιες φορὲς καλλίτερα νὰ μείνετε παιδιὰ στὴν ζωὴ σας (πρόκειται πάντα γιὰ τοὺς σχολαστικούς) καὶ νὰ μὴν ζητᾶτε πνευματικὰ δικαιώματα, μὲ τὸ στραβὸ καὶ βίαιο ὠρίμασμά σας, μὲ τὸ ἀχώνευτο ὑλικὸ ποῦ κρατᾶτε στὴν μνήμη σας ἐμποδίζετε κι' ἄλλους νὰ ὠριμάσουν καὶ ἀπὸ παιδιὰ ποῦ εἶναι τοὺς κάνετε χειρότερους, διότι τοὺς στραβώνετε γιὰ πάντα, γεννᾶτε ὁμοίους μὲ τὸν ἑαυτό σας.

Ἐπάρχουν ἱστορικοὶ τοῦ πνεύματος ποῦ δέχονται τὸ φῶς τοῦ μεγάλου ἀνθρώπου ποῦ ἐρμηνεύουν κατὰ τρόπο τεθλασμένο, τὸ φῶς δηλαδὴ ποῦ ἔρχεται ἀπ' τὸν μεγάλο καὶ φωτίζει τὸν κόσμον, περνάει ἀπὸ τὴν ψυχὴ τοῦ ἐρμηνευτοῦ, τοῦ ἱστορικοῦ τοῦ πνεύματος, καὶ ἐκεῖ παθαίνει θλάσι καὶ ἔπειτα πέφτει σὲ μᾶς τοὺς ἄλλους· τὸ φῶς δὲν ἔρχεται ἴσια ἀπὸ τὴν πηγὴ, ἀλλὰ κάνει μιὰ τεθλασμένη γραμμὴ.

Ἐπάρχουν ἄλλοι ἱστορικοὶ τοῦ πνεύματος ποῦ μᾶς δίδουν τὸ φῶς τοῦ μεγάλου ἀπ' εὐθείας· εἶναι αὐτοὶ βέβαια οἱ ἀκριβέστεροι διερμηνεῖς τοῦ μεγάλου ἀνθρώπου. Μέσα σ' αὐτῶν τὴν ψυχὴ τὸ φῶς, ποῦ ἔρχεται

ἀπὸ τὸ πνεῦμα τοῦ μεγάλου, δὲν παθαίνει θλάσι, ἀλλὰ ἀνάλυσι, ὅπως ἀναλύεται τὸ φῶς τοῦ ἡλίου μέσα στὸ οὐράνιο τόξο.

Οἱ πρῶτοι εἶναι παραγωγικοί, οἱ δεύτεροι εἶναι μεταδοτικοί καὶ οἱ πρῶτοι καὶ οἱ δεύτεροι εἶναι πραγματικοὶ ἱστορικοὶ τοῦ πνεύματος, δέχονται τὸ φῶς τοῦ πνεύματος καὶ τὸ δίνουν στοὺς ἄλλους ποῦ δὲν μποροῦν ἀπὸ ἀδυναμία νὰ τὸ ἀτενίσουν ἀπ' εὐθείας, γιὰ τὰ μάτια των δὲν εἶναι συνειδησιμὰ σὲ τόσο δυνατὸ φῶς.

Ἐπὶ τοῦ ὅμοιο καὶ κάποιοι ἄλλοι ποῦ δὲν δέχονται τὸ φῶς τοῦ πνεύματος οὔτε ἄμεσα οὔτε ἔμμεσα, βλέπουν τὸ πνεῦμα τοῦ μεγάλου σὰν ἀθροισμὰ ἀπὸ γνώσεις, κάνουν ἀπὸ τὸν γνωστικὸ ἓνα πεπαιδευμένον, ἢ τὸ πολὺ πολὺ βλέπουν τοῦ μεγάλου τὸ πνεῦμα ὡς κάτι συμβατικὰ ἐνιαῖο. Καὶ ὅλο αὐτὸ σοῦ τὸ φέρνουν ὡς ἀπλή πληροφορία, μὲ τὸ συνειδησιμὸ σχῆμα τοῦ λόγου, ἐκεῖνος εἶπε τοῦτο καὶ τοῦτο, ὁ ἄλλος εἶπε πάλι κάτι ἄλλο. Αὐτοὶ εἶναι, (ἄς μὴ τοὺς ὀνομάσωμε) οἱ δικοὶ μας «ἱστορικοὶ τοῦ πνεύματος», εἶναι οἱ δικοὶ μας οἱ κριταί, Αὐτοὶ εἶναι τόσο χωρισμένοι ἀπὸ τὸ πνεῦμα καὶ ἀπὸ τὴν ζωὴν του ὥστε εἶναι ἔτοιμοι νὰ σὲ κατηγορήσουν ἅμα φανεῖ πῶς σχετίζεται μὲ τὸν πνευματικὸν κόσμον, εἶναι ἔτοιμοι νὰ σοῦ ἀπαγορεύσουν νὰ σκεφθῆς ἁπλούστατα διότι ἡ σκέψις εἶναι σ' αὐτοὺς ἀπραγματοποίητη. Ἀποτελεῖ γι' αὐτοὺς ἀπόλαυσι νὰ περιμαζεύουν ἁπλῶς φρασίδια ἢ τὸ πολὺ πολὺ κέρματα σκέψεων τοῦ μεγάλου, καὶ νὰ τὰ τοποθετοῦν σὲ μιὰ σειρά, ἐντελῶς ἑξωτερικὴ, θάλεγε κανεὶς χρονικὴ, (καὶ εἰς αὐτὸ εἶναι πράγματι ἀμίμητοι), ὅπως ὁ παλαιοπώλης βάζει σὲ σωστὴν σειρά τὰ ἀπομεινάκια μιᾶς περασμένης ζωῆς, χωρὶς νὰ νῆσαι ποτὲ σὲ θέσι νὰ συνδέσῃ τ' ἀπομεινάκια αὐτὰ μὲ τὴν ἄλλη ζωὴν τοῦ πολιτισμοῦ, ἀπὸ τὴν ὁποίαν καὶ ἐπήγασαν, χωρὶς νὰ μπορῆ νὰ συνθέσῃ στὴν κρίσι του καὶ στὴν φαντασία του τὸν πνευματικὸν ὄργανισμὸν εἰς τὸν ὁποῖον ἀνήκουν.

Εἶναι φανερὸ πῶς ἀπὸ τὸ τρίτον εἶδος τῶν ἱστορικῶν τοῦ πνεύματος ἓνας τόπος δὲν μπορεῖ νὰ περιμένῃ τίποτε, διότι ὠφελεῖ κανεὶς τὴν πνευματικὴν ζωὴν ἑνὸς τόπου καὶ ἑνὸς λαοῦ, ὅταν βάζει μέσα στὴν ζωὴν αὐτοῦ τοῦ λαοῦ μιὰν ἰδέαν, μιὰν ἀρχὴν πνευματικὴν, ὅταν δουλεύει νὰ φέρῃ τὴν ζωὴν σὲ σχέσι μὲ τὴν ἰδέαν. Καὶ ἡ ἰδέα αὕτη μπορεῖ νὰ γίνῃ στοιχεῖον μορφωτικὸν πνεύματος καὶ ζωῆς τοῦ πνεύματος, ἅμα βγαίνει ἀπὸ τὴν πνευματικὴν ἱστορίαν τοῦ ἴδιου τοῦ λαοῦ. Αὐτὸ ἅμα

κάνεις βοηθεῖς τὸν τόπο σου γιὰ τὴν πνευματικὴ του προκοπὴ καὶ ἀπαλλάσσεις μερικὸς ἀπὸ τοῦ νὰ χάσκουν μπροστὰ στὶς ταχυδακτυλοουργίες κάθε ἀγύρτη ὁ ὁποῖος ἐβγῆκε ἀπὸ τὸν τόπο του—χωρὶς νάχη καὶ τὴν ἐλάχιστη σχέσι μὲ τὴν πνευματικὴ του ἱστορία—καὶ γύρισε φέροντας μερικὲς πραγματείες.

Εἶναι δὲ ἀπακαρδιωτικὸ νὰ βλέπη κανεὶς ἀπὸ τὴν μιὰ μεριά αὐτοὺς τοὺς φίλους τῶν ἀρχαίων ποῦ δὲν μποροῦνε νὰ μποῦνε στὴν ζωὴ καὶ στὸ πνεῦμα ἐκείνων τῶν μεγάλων, εἶναι ἀπακαρδιωτικὸ νὰ τοὺς βλέπει νὰ στουπώνουν τὸ μυαλὸ τῶν παιδιῶν μὲ ἀφθονο ἀδούλευτο ὄλικό, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά νὰ βλέπη κανεὶς τοὺς τυχοδιῶκτες τοῦ πνεύματος, τοὺς ἀγῦρτες τῆς πνευματικῆς ζωῆς, νὰ θέλουν νὰ δείξουν πῶς εἶναι «προοδευτικοί», «πρωτοπόροι» καὶ ὅ,τι ἄλλο παρόμοιο. Αὐτοὶ εἶναι δὲ τόσοι καὶ τέτοιοι ποῦ κάνουν τὴν ἐντύπωσι ὄχλου. Εἶναι ὁ ὄχλος ποῦ ζητάει «πρόοδο» καὶ «πρωτοπορεία» καὶ αὐτὸς εἶναι ὁ φοβερότερος ἐχθρὸς κάθε πνευματικοῦ πολιτισμοῦ. Μέσα σ' αὐτὸ τὸ κατάντημα ὁ νέος ποῦ φέρνει μαζί του ἕνα πόθο γιὰ κάτι ἀνώτερο εἶναι προωρισμένος νὰ πάθῃ ἀπὸ ἀνοία (καὶ αὐτὸ παθαίνουν ἐκεῖνοι ἀπὸ τοὺς νέους ποῦ πέφτουν στὰ χέρια τῶν σχολαστικῶν) ἢ ἀπὸ ἀνισορροπία (καὶ αὐτὸ παθαίνουν ἐκεῖνοι ποῦ ἀκολουθοῦν τοὺς τυχοδιῶκτες τοῦ πνεύματος, ποῦ δὲν εἶναι οὔτε σοφισταί, γιὰτὶ ὁ σοφιστής, ὁ πραγματικός, ἔχει μιὰ πνευματικὴν εὐγένεια, ὁ πνευματικὸς ἀγύρτης εἶναι κάτι τέλεια ἀνεργμάτιστο, χωρὶς ἰδέα, χωρὶς νόμο, χωρὶς σύστημα στὴν σκέψι, ἀλλὰ καὶ χωρὶς ἦθος, χωρὶς χαρακτῆρα, καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ θανάσιμο στὸ πνεῦμα, γιὰτὶ ποτὲ δὲν ζῆ τὸ πνεῦμα χωριστὰ ἀπὸ τὸ ἦθος).

Ἐκεῖνο δὲ ποῦ δὲν ξέρουν οὔτε οἱ πρῶτοι, οἱ σχολαστικοὶ τοῦ πνεύματος, οὔτε οἱ δεῦτεροι, οἱ ἀγῦρτες τοῦ πνεύματος, εἶναι τοῦτο : ὅτι δύο ἀρχὲς μαζί διέπουν τὸν πνευματικὸ καὶ ἠθικὸ κόσμον τοῦ ἀνθρώπου· ἢ μιὰ εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς συνεχοῦς προόδου καὶ ἡ ἄλλη εἶναι ἡ ἀρχὴ τοῦ ἀναγκαίου περιορισμοῦ αὐτῆς τῆς προόδου· ἂν ἐκυβερνοῦσε τὴν ζωὴ μόνον ἡ πρώτη τότε τίποτε δὲν θᾶταν στερεὸ καὶ μόνιμο στὴν γῆ καὶ ὅλη ἡ κοινωνικὴ καὶ πνευματικὴ ζωὴ θᾶταν ἕνα παιγνίδι τῶν ἀνέμων καὶ τῶν κυμάτων, ἂν ἐκυβερνοῦσε ἢ ἂν ὑπερτεροῦσε ἀπλῶς ἡ δευτέρα τότε ὅλα θὰ ἀπολιθόνονταν καὶ θὰ ἐσάπιζαν.

Γι' αὐτὸ οἱ καλλίτεροι καιροὶ μέσα στὴν ζωὴ τῆς ἀνθρωπότητος εἶναι ἐκεῖνοι ὅπου οἱ δύο ἀντίθετες αὐτὲς ἀρχὲς ἀποχτοῦν μιὰ ἰσορροπία.

Γενικὰ σὲ πιάνει θλίψη νὰ βλέπης τὴν ζωὴ τὴν πνευματικὴ τοῦ τόπου νὰ συνθλίβεται ἀνάμεσα τῶν δύο αὐτῶν κακοποιῶν, γιὰτὶ κακὸ κάνουν καὶ οἱ πρῶτοι ποῦ δὲν μποροῦν νὰ πάρουν τῶν ἀρχαίων τὴν σκέψη ἀκέραια καὶ ἀχώριστη ἀπὸ τὴν ζωὴ των, καὶ οἱ δεῦτεροι κάνουν κακὸ, καὶ ἴσως μεγαλύτερο, ποῦ μπάζουν ὅ,τι κι' ὅ,τι στὴν Ἑλλάδα καὶ τὸ μπάζουν κι' αὐτὸ χωρὶς ἐνθουσιασμό, χωρὶς πίστι, ἀλλὰ ἀπλῶς ἀπὸ κάποια κούφια ἐπίδειξι, ἀπὸ κάποια σπουδαιοφάνεια. Γιὰτὶ τὸ νὰ μπάσης κάτι στὸν τόπο σου, μὲ πραγματικὸν ἐνθουσιασμό, καὶ ἂν ἀκόμα τὸ παρεξηγήσης, ἔχει μιὰ σημασία. Μὰ τὸ νὰ φέρνης κάτι ἀπλῶς γιὰ τῆς στιγμῆς τὴν ἐπίδειξι, αὐτὸ εἶναι ἄπρεπο. Γιὰ νὰ φέρνης τοῦ ἀρχαίου τὸ πνεῦμα μέσα στῆς ζωῆς σου τὸν κύκλο καὶ ν' ἀρχίσης ζωντανὴ σχέσι μαζί του, εἶναι ἀνάγκη νάχης κάποια ἐφόδια ἀπὸ τὴν φύσι καὶ ἀπὸ τὴν ἱστορία· ἀπὸ τὴν φύσι πρέπει νὰ φέρνης μαζί σου ἓνα ἀκόρεστο πόθο καὶ ἓνα ἀχολίνωτο πάθος γιὰ μορφὴ καὶ γιὰ πνεῦμα, καὶ ἀπὸ τὴν ἱστορία πρέπει νὰ φέρνης μαζί σου μερικὰ κριτήρια γιὰ νὰ κρίνης τὶ σοῦ χρειάζεται, τὶ σοῦ πρέπει νὰ πάρης ἀπὸ τὸν ἀρχαῖο καὶ τὴν ζωὴ σου, γιὰτὶ εἶναι πολλὰ—πέρα πολλὰ—ποῦ δὲν μᾶς πρέπει νὰ τὰ πάρουμε.

Τὰ ἴδια ἐφόδια πρέπει νάχης γιὰ νὰ πάρης κάτι ἀπὸ τὸν ξένο δηλαδὴ νάρθης σὲ γόνιμη πνευματικὴ σχέσι καὶ μὲ τὸν ξένο, ἀλλοιῶς εἴτε στὸν ἀρχαῖο εἴτε στὸν ξένο πᾶς γιὰ νὰ ζητήσης πνευματικὴ βοήθεια θὰ γυρίσης πίσω μὲ τὰ χέρια ἀδειανά. Ἐκεῖνο ποῦ θὰ πάρης θάναι μερικὲς πληροφορίες ἢ καὶ μερικὰ βιβλία, μὰ δὲν θὰ πάρης τὸ πνεῦμα, τὸ ἓνα πνεῦμα ποῦ κρατᾶει τὰ πολλὰ βιβλία καὶ ποῦ τὰ γέννησε καὶ τάθρεψε, αὐτὸ εἶναι σὲ σένα ἀόρατο, γιὰτὶ ἐσὺ βλέπεις τὴν πληροφορία τὴν ἱστορικὴ, τὸ ἐξωτερικὸ γεγονός, βλέπεις τὸ πολὺ-πολύ, εἴτε στὸν ἀρχαῖο πᾶς εἴτε στὸν ξένο, ἂν εἶσαι σχολαστικός, κάτι κοινὰ ἠθικολογικό, ἂν εἶσαι τυχοδιώκτης τοῦ πνεύματος βλέπεις καὶ κάποια γωριστὰ ἀπὸ τὴν ψυχὴ σου λογικὰ ἐπιχειρήματα καὶ τὰ κυλᾶς ἀπ' ἐδῶ καὶ ἀπ' ἐκεῖ, τὰ βάζεις σὲ κάποια σειρὰ, ὡς ποῦ νὰ σχηματίσης μιὰ «ἐπιστημονικὴ πραγματεία». Καὶ εἴτε σχολαστικός εἶσαι, εἴτε ἀγύρτης τοῦ πνεύματος ὅλα στὸ βάθος εἶναι γιὰ σένα ζητήματα

ἐξωτερικῆς μνήμης. Ἡ φαντασία, ἡ αἰσθησις, τὸ πάθος, καὶ ἡ δύναμις νὰ ζωντανεύῃς μιὰ περασμένη πνευματικὴ μορφή, (ἡ ἐσωτερικὴ μνήμη), νὰ τὴν ξαναφέρῃς στὴν ζωὴ ἔτσι ὥστε νὰ κυλάει μέσα της τὸ αἷμα καὶ νὰ σκιρτάῃ ἡ ζωὴ, ὅλα αὐτὰ ὄχι μόνον δὲν τάχεις, ἀλλὰ καὶ ἂν αἰσθανθῆς πὼς τάχει κάποιος ἄλλος, ἂν εἶσαι σχολαστικὸς (καὶ τώρα πρόκειται πιά μόνον γιὰ τὸν σχολαστικισμό) φοβᾶσαι νὰ τὸν πλησιάσῃς, γιατί νομίζεις πὼς μέσα του ἐβρουκολάκισαν τὰ μεγάλα πνεύματα, ἐνῶ σὺ τὰ θέλεις βουβὰ καὶ ἄφωνα μέσα στοὺς κλειστοὺς τάφους των. Καὶ κάτι ἄλλο ἀκόμα ἂν βγῆ κανένας μπροστά σου ποὺ νάχη κάποια ἰσχυρὰ ἐνστικτα γιὰ τὰ πράγματα τοῦ πνεύματος, καὶ δὲν εἶναι ἀκόμα τόσο πειθαρχημένος ὅσο θάπρεπε, ὅσο θὰ τὸν διδάξῃ ἡ ζωὴ πὼς πρέπει νὰναι, καὶ αὐτὸν ἀκόμα, τὸν κάπως τίθασσο, τὸν φοβᾶσαι, γιατί φέρνει ἀναστάτῳσι στὰ ἡσυχὰ λημέρια σου, ἔρχεται καὶ πετάει πέτρες μέσα στὸ τέλμα ὅπου σοῦ ἀρέσει νὰ καθρεφτίζεσαι— γιὰ νὰ βλέπεις τὸν ἑαυτό σου καὶ νὰ μπορεῖς νὰ στέκεις στὴν ζωὴ— γιατί ἄλλοιῶς δὲν μπορεῖς νὰ ἰδῆς τὸν ἑαυτόν σου, χωρὶς καθρέφτη, ἐξωτερικὸ ὄργανο, δὲν μπορεῖς νὰ αὐτοθεωρηθῆς. Καὶ ὅπως μιὰ ἀσχημὴ γυναῖκα ποῦ εἶναι συνηθισμένη νὰ βλέπῃ πάντα στὸν καθρέφτη μὲ τὸ συχνὸ αὐτὸ καθρέφτισμα ξεχνάει τὴν ἀσχημιὰ της, ἔτσι καὶ σὺ ξεχνᾷς τὴν ἀσχημιὰ σου τὴν πνευματικὴ καθρεφτιζόμενος μέσα στὸ τέλμα καὶ αὐτὸ εἶναι φοβερότερο, γιατί τὸ σχῆμα καὶ ἡ μορφή εἶναι στὸ πνεῦμα πολυτιμότερο καὶ ἀκριβώτερον ἀγαθὸ ἀπὸ τὴν σωματικὴν ὁμορφιά. Ἡ σύγχυσις δὲ ποῦ παθαίνεις ὅταν ὁ ταραχοποιὸς ἔρχεται καὶ σοῦ ῥίχνει πέτρες μέσα στὸν ἀγαπημένο σου τελματικὸ καθρέφτη, εἶναι τόση, ὥστε παραφέρεσαι καὶ ζητᾷς μὲ πάντα τρόπο νὰ βρῆς κάθε μέσο γιὰ νὰ κάμῃς οὐδέτερο τὸν ταραχοποιό. Ἡ μοῖρα σου ὅμως εἶναι σκληρὴ, γιατί στὴν πνευματικὴ ζωὴ δὲν ὑπάρχει βία. Θὰ τὸν διώξῃς τὸν ταραχοποιὸν ἀπὸ κοντά σου, θὰ τὸν ἀπομακρύνῃς ἴσως τοπικά, μὰ ψυχικὰ καὶ πνευματικὰ θὰ τὸν ἔχεις πάντα κοντά σου, θὰ σοῦ γίνῃ ἐφιάλτης, θὰ σοῦ ῥίχνῃ κάθε στιγμὴ πέτρες στὸν τελματικὸ σου καθρέφτη, ὡς ποῦ στὸ τέλος θὰ χάσῃς ὀλότελα καὶ τὴν ἐξωτερικὴ τάξι τῶν γεγονότων ποῦ ἔχεις στὴν μνήμη σου. Καὶ ἐνῶ γιὰ νὰ κρίνῃς τὴν πνευματικὴ ἐργασία ἑνὸς ἄλλου, πρέπει νάχῃς ἀνοιχτὸ πνευματικὸν ὁρίζοντα, πρέπει νᾶσαι βαθιὰ σχετισμένος μὲ τὸ

πνεῦμα, ἐσὺ οὔτε τὸ ἀρχαῖο οὔτε τὸ νέο πνεῦμα γνωρίζεις. Καὶ τὸ ἐρώτημα εἶναι φυσικὸ καὶ γι' αὐτὸ τὸ θέτω· τί ζητᾶτε ἑσεῖς οἱ σχολαστικοὶ μέσα στὸν χῶρο τοῦ πνεύματος; δὲν ζῆ κανεὶς ἐδῶ μέσα ποῦ δὲν μπορεῖ νὰ πάρῃ ἐκεῖνο ποῦ πλούσια τοῦ προσφέρει ὁ νοητὸς κόσμος, δὲν ζῆ ἐδῶ μέσα ἐκεῖνος ποῦ σταματᾷ ἀπλῶς στὴν λέξι καὶ ποῦ οὔτε αὐτῆς τὴν ὠραιότητα δὲν αἰσθάνεται. Τί θέλετε ἐδῶ μέσα ἀφοῦ τίποτε δὲν δίνετε στὴν ζωὴ γιὰ νὰ τὴν κάμετε ὠραιότερη καὶ πλουσιώτερη, νὰ βγάλτε τοὺς δυστυχεῖς νέους, ποῦ σᾶς ἐμπιστεύονται ψυχὴ καὶ πνεῦμα, ἀπὸ τὴν πνευματικὴ κακομοιριά, ἐφ' ὅσον τὴν φέρνουν μαζί τους ὡς κληρονομία κακοῦ πνευματικοῦ περιβάλλοντος ἢ νὰ τοὺς βγάλτε ἀπὸ τὴν φυσικὴ κατάστασι — ἐφ' ὅσον πράγματι εὐρίσκονται σὲ τέτοια κατάστασι, καὶ τέτοιοι νέοι ἔρχονται πολλοὶ σὲ σᾶς καὶ ζητοῦν ἀπὸ σᾶς κάτι ποῦ λέτε πῶς μπορεῖτε νὰ τὸ δώσετε ἐνῶ τίποτε ἀπ' αὐτὸ δὲν κατέχετε, γιὰτι ποτέ σας δὲν ἐπραγματοποιήσατε μέσα στὴν ψυχὴ σας καὶ στὸν νοῦ σας ἕνα πνευματικὸ γεγονός, μιὰ πνευματικὴ ἀρχή.

Ἄλλὰ οὔτε πάλι, μπορεῖτε νὰ μπῆτε στὴν ψυχὴ αὐτῶν τῶν νέων, καὶ νὰ ἰδῆτε πῶς τὴν δέρνει ἡ ἀμφιβολία, καὶ ἡ πνευματικὴ ἀπελπισία, γιὰτι δὲν ἔχετε οἱ ἴδιοι καμμιά ἀμφιβολία οὔτε πνευματικὴ, οὔτε ἠθικὴ, οὔτε καλλιτεχνικὴ. Κρατᾶτε στὰ χέρια σας τ' ἀρχαῖα κείμενα ποῦ εἶναι γεμᾶτα φωτιὰ καὶ δὲν μπορεῖτε νὰ μεταδώσετε μιὰ μικρὴ σπῖθα στὴν ψυχὴ τῶν νέων. Γιὰτι ὅση φωτιὰ καὶ ἂν ἔχη τὸ κείμενο μέσα του, τότε μόνο μπορεῖς νὰ τὴν μεταδώσης ἅμα ἔχεις καὶ σὺ μέσα σου φωτιὰ. Τὰ κείμενα ποῦ κρατεῖτε στὰ χέρια σας καὶ στὴν μνήμη σας, δὲν τάχετε στὴν ψυχὴ σας, δὲν τὰ κατέχετε, διότι τότε μόνον κατέχεις τὸ κείμενο ἅμα μπορεῖς νὰ τοῦ ἀπορροφήσης τὸ πνεῦμα του καὶ τὴν ὕλη του, καὶ γιὰ νὰ εἰπῶ τὸ πρᾶγμα σωστότερα, τὸ κείμενο τὸ κατέχεις ἅμα μπορεῖς νὰ τὸ ξαναπλάσης καὶ ἀπὸ κείμενο ποῦ εἶναι νὰ τὸ κάμῃς ὑποκείμενο, οὐσία τοῦ ἑαυτοῦ σου, χωρὶς νὰ φοβᾶσαι μήπως τὸ ἀλλάξεις, γιὰτι τὸ πνεῦμα του εἶναι ἀνεξάντλητο καὶ ὅσο καὶ ἂν πάρῃς ποτὲ δὲν θὰ στερέψη καὶ ὅσο καὶ ἂν, δουλεύοντας μέσα του, τὸ ἀλλάξης ποτὲ δὲν θὰ βγῆς ἀπὸ τὸν κύκλο του. Μὲ τὰ κείμενα πρέπει νὰ μορῆς νὰ κάνῃς ἐκεῖνο ποῦ ἔκανε ὁ Goethe μὲ τὰ ἔργα τῆς εἰκαστικῆς τέχνης· ὅταν τάβλεπε, λέγει δὲν ἔστα-

ματοῦσεν ἢ ματιά του μονίχα σ' αὐτά, ἀλλὰ ἔχοντας ὡς ἀφορμὴ αὐτὰ ἐπροχωροῦσε στὸ ποίημα καὶ μ' αὐτὸ συνέδεε τὰ ἔργα αὐτὰ τῆς εἰσαγωγικῆς τέχνης μ' ὅλο τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς ποῦ τὰ γέννησε. Ὅπως ὁ ἱστορικὸς τῆς τέχνης ἔχει ὡς ἔργον του νὰ ἀναστήσῃ ἀπὸ τὸ μνημεῖο ποῦχει μπροστά του τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς ποῦ τὸ γέννησε, ἔτσι καὶ ὁ ἱστορικὸς τοῦ πνεύματος ν' ἀναστήσῃ ἀπὸ τὰ κείμενα τὸ πνεῦμα, τὸν χαρακτήρα, τὸ ὕψος, ἀλλὰ καὶ περισσότερο τὸ ἦθος τοῦ πνεύματος.

Γ'.

Ἄς πάρωμε ὅμως τὰ κείμενα στὰ χέρια γιὰ νὰ ἰδοῦμε λόγο πρὸς λόγον πῶς τὰ κατέχετε καὶ ποία σχέσιν ἔχετε μὲ τὸ πνεῦμα ποῦ κρύβουν μέσα τους. Καὶ ἀπ' αὐτὸ θὰ φανῆ ἂν ἔχετε δικαίωμα νὰ κοβόσασθε ἔτσι δά γιὰ τὰ κείμενα, ὅπως δείχνετε στὴν ἀπορριπτικὴ ἔκθεσι. Γιατὶ τὸ δικαίωμα γιὰ κάθε προῖγμα, καὶ αὐτὸ εἶναι κατηγορηματὴ τῆς φιλοσοφικῆς ἠθικῆς, τόχει ὁ καθένας μόνον ἀπὸ τὴν χρῆσι καὶ τὴν καλλιέργεια ποῦ τοῦ κάνει· δὲν ἔχεις δικαίωμα ἐπὶ τῆς γῆς ποῦ πατῆς ἂν δὲν τὴν δουλεύης, καὶ δὲν ἔχεις δικαίωμα ἐπὶ τῆς πνευματικῆς ἱστορίας τῶν πατέρων σου ἂν δὲν τὴν καλλιεργῆς ὅπως τὸ ζητεῖ ἢ ζωὴ τῆς φυλῆς σου· ὅπως δὲν ἔχεις καὶ κανένα ἠθικὸ δικαίωμα ἐπάνω στὸ σῶμα σου τὴν στιγμή ποῦ τὸ ἀφίγγεις θεληματικῶς καὶ σαπίζει. Εἶναι δὲ φυσικὸν ὅτι τὴν στιγμή ποῦ θὰ φανῆ ὅτι δὲν ἔχεις δικαίωμα ἐπάνω στὴν πνευματικὴ ἱστορία τῶν πατέρων σου, ἂν δὲν τὴν δουλεύεις καὶ δὲν τὴν ἐρμηνεύεις ὅπως ζητάει τὸ πνεῦμα, εἶναι φυσικὸν ὅτι δὲν θάχης δικαίωμα καὶ ἐπάνω στὶς ψυχὰς τῶν νέων ποῦ ζητοῦν νὰ μορφωθοῦν, τὴν στιγμή ποῦ δὲν θὰ μπορῆς νὰ τοὺς φέρῃς σὲ ἐπαφὴ μὲ τὸ πνεῦμα ποῦ κρύβουν μέσα τους τὰ ἔργα καὶ τὰ μνημεῖα τῶν προγόνων σου.

Ἄς ἰδοῦμε λοιπὸν τὰ κείμενα καὶ τὸ πνεῦμα των γιὰ νὰ ἰδοῦμε ὕστερα καὶ τὴν σχέσι σας πρὸς αὐτά, ἢ δὲ σχέσις αὐτὴ θὰ φανῆ καθαρὰ ἀπὸ τὴν κρίσι ποῦ ἐκάνατε. Στὸ πρῶτο μέρος τῆς κριτικῆς μου μελέτης ἔδειξα πόσο ἄσχετα εἶναι τὰ «πνεύματά» σας μὲ τὸ πνεῦμα τῶν πλατωνικῶν κειμένων, καὶ σὲ πόση ἀπόστασι βρίσκεται ἡ «φυγὴ» σας ἀπὸ τὴν ζωὴ ποῦ κυλάει μέσα στὰ κείμενα. Τώρα ὑπολείπεται νὰ ἰδοῦμε πῶς σχετίζεσθε μὲ ἓνα ἄλλο πνεῦμα, τὸ τελευταῖο μεγάλο πνεῦμα τῆς ἀρχαιότητος, τὸν Πλωτῖνο.